

Ο ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Ἰπὸ τοῦ κ. ΑΝΔΡΕΟΥ Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Οἰκονομικῆς
εἰς τὸ ἐν Berkeley Πανεπιστήμιον τῆς Καλιφορίας

Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἐσημειώθη οὐσιώδης ἐξέλιξις εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς φύσεως τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν λογικὴν, μαθηματικοὶ καὶ φιλόσοφοι, ἐπετέλεσαν μεγάλας προόδους ἐν τῇ μελέτῃ τῆς διαρθρώσεως τῆς ἐπαγωγικῆς σκέψεως. Δὲν εἶναι ἴσως παράδοξον, ὅτι ἡ σχετικὴ προσπάθεια ἔλαβε τὴν μορφήν γλωσσικῆς ἀναλύσεως, τουτέστιν ἀναλύσεως τῆς γλώσσης τῆς ἐπιστήμης. Φιλόσοφοι καὶ ἐπιστήμονες, ὡς οἱ Alfred North Whitehead, Bertrand Russel, Rudolf Carnap, Alfred Tarski, F. P. Ramsey, ἵνα ἀναφέρωμεν μερικοὺς μόνον, συνέβαλον οὐσιωδῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Συγχρόνως, ἡ ἔρευνα τῆς ἐπαγωγικῆς συναγωγῆς, ἡ εἰδικώτερον τῆς στατιστικῆς συναγωγῆς, προώδευσε σημαντικῶς χάρις εἰς τὰς ἐργασίας ἐπιστημόνων, ὡς οἱ Jerzy Neyman καὶ Abraham Wald.

Ἡ οἰκονομικὴ μεθοδολογία προώδευσεν ἐπίσης σημαντικῶς κατὰ τὰς τελευταίας δύο ἢ τρεῖς δεκαετίας. Ἡ διαμόρφωσις τῆς «στοχαστικῆς» μεθόδου ὑπὸ τῶν Trygve Haavelmo, Tjalling Koopmans καὶ ἄλλων, ὡς καὶ ἡ διατύπωσις τῆς θεωρίας τῶν παιγνίων ὑπὸ τοῦ John von Neumann, ἀποτελοῦν ἴσως τὰς σπουδαιότερας μεθοδολογικὰς ἐπιτεύξεις τῆς περιόδου ταύτης. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν, ἡ ἐπέλευσις τῆς «Κεϋνσιανῆς ἐπαναστάσεως» διήρυνε τὸν ὀρίζοντα τῶν οἰκονομολόγων καὶ κατέστησε δυνατὴν μίαν στενωτέραν ἐπαφὴν μεταξύ θεωρίας καὶ ἐμπειρίας.

Δύναται ἤδη νὰ λεχθῆ, ὅτι κατόπιν τῶν ἐν λόγω ἐξελίξεων, ἦλθεν ἴσως ἡ στιγμή διὰ τοὺς οἰκονομολόγους νὰ προβοῦν εἰς ἐνδοσκόπησιν, ἥτοι νὰ ἐπανεξετάσουν τὴν ἐπιστημονικὴν των δραστηριότητα, τὰς ἐπιτυχίας καὶ ἀποτυχίας των, νὰ διαπιστώσουν κοινὰ σημεῖα ἐπαφῆς μετὰ συγγενῶν ἐπιστημῶν καὶ νὰ διατυπώσουν τελικῶς ἐν πρόγραμμα ἀντιμετωπίσεως τῶν ἀλύτων εἰσέτι προβλημάτων τῆς ἐπιστημονικῆς των μεθόδου. Ἡ προσπάθεια αὕτη εἶναι ταυτοχρόνως ἐπιτακτικὴ καὶ ἄχαρις. Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐνδοσκόπησις εἶναι τοῦλάχιστον τόσον δυσχερὴς, ὅσον καὶ ἡ αὐτοανάλυσις.

Δέον εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ καταστή σαφές, ὅτι αἱ ἐπιδιώξεις τῆς ἐν προκειμένῳ ἐργασίας εἶναι ὀλιγώτερον φιλόδοξοι ἀπ' ὅ,τι θὰ ἠδύνατό τις νὰ νομίση ἐκ τῶν προηγουμένων παρατηρήσεων. Ὁ ἄμεσος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς εἶναι

μᾶλλον περιωρισμένος και δὲν ἀνταποκρίνεται πλήρως εἰς τὸ εὐρύτερον θέμα, ὅπερ ὑποβάλλει ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου. Πράγματι, ὁ σκοπὸς οὗτος ἀφορᾷ κυρίως τὴν διερεύνησιν τῆς μεθοδολογικῆς φύσεως τῆς *συγκριτικῆς στατικῆς*. Εἰδικώτερον, καταβάλλεται προσπάθεια νὰ δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐξῆς ἐρώτημα : Ποία εἶναι ἀπὸ ἐμπειρικῆς ἀπόψεως ἡ σημασία τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος, τὴν ὁποίαν καλοῦμεν συγκριτικὴν στατικὴν ; Μολονότι τὸ ἐρώτημα τοῦτο δυνατὸν νὰ καλύπτῃ μόνον μικρὸν τμῆμα τοῦ ὅλου θέματος, εἶναι ἐν τούτοις βασικῆς σημασίας. Ἡ συγκριτικὴ στατικὴ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελῇ τὴν κυρίαν δραστηριότητα τοῦ οἰκονομολόγου ὡς ἐπιστήμονος, και τοῦτο διότι τὸ μέγιστον μέρος τῆς οἰκονομικῆς ἀναλύσεως ἀναφέρεται εἰς θέματα συγκριτικῆς στατικῆς.

Περίπου πρὸ ἑνὸς τετάρτου αἰῶνος, ὁ L. Robbins ἔγραφεν : «Οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι περιγράφουν ἀναποφεύκτους συνεπειάς. Ἐὰν τὰ στοιχεῖα, ἅτινα προϋποθέτουν οὗτοι εἶναι ἀληθῆ, ἀκολουθοῦν ἀναγκαίως αἱ συνέπειαι τὰς ὁποίας προβλέπουν. Ἐὰν, εἰς δοθεῖσαν κατάστασιν, τὰ γεγονότα εὐρίσκωνται καθ' ὠρισμένην τάξιν, δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν μετὰ πλήρους βεβαιότητος ὅτι ἕτερα γεγονότα, ἅτινα ἢ ἀνωτέρω κατάστασις μᾶς καθιστᾷ ἱκανοὺς νὰ περιγράψωμεν, εἶναι ἐπίσης παρόντα... Δοθείσης τῆς ἀντιστοιχίας ἱκανοὺς νὰ περιγράψωμεν, εἶναι ἀναλυτικῆς μεθόδου και τῶν γεγονότων), τὰ μεταξὺ τῶν ὑποθέσεών της (τῆς ἀναλυτικῆς μεθόδου και τῶν γεγονότων), τὰ συμπεράσματα αὐτῆς εἶναι ἀναπόφευκτα» (1). Ὑπὸ τοῦ Robbins διατυπωθεῖσα θέσις, οὐδέποτε ἐγένετο εὐρέως δεκτὴ ἐκ μέρους τῶν οἰκονομολόγων και ἰδίως ἀπὸ τῶν ἐμπειρικοῦς και θεσμολογικοῦς οἰκονομολόγους. Ἐν τούτοις, ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ ἰσχυρότεροι και πλέον ἀποτελεσματικαὶ κριτικαὶ ἐπιθέσεις προῆλθον ἐκ τῶν τάξεων τῶν θεωρητικῶν οἰκονομολόγων. Ἐν ἔτει 1947, ὁ P. Samuelson ἔγραφεν : «...Μόνον τὸ μικρότερον μέρος τῆς οἰκονομικῆς φιλολογίας, θεωρητικῆς ἢ ἐφηρμοσμένης, ἔχει ἀσχοληθῆ με τὴν ἐξαγωγήν λειτουργικῶς σημαντικῶν θεωρημάτων. Ἐν μέρει τοῦλάχιστον, τοῦτο ὀφείλετο εἰς τὴν μεθοδολογικὴν προκατάληψιν ὅτι οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι, βασιζόμενοι εἰς a priori ὑποθέσεις, ἰσχύουν ἀνεξαρτήτως πάσης ἐμπειρικῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς» (2).

Προσφάτως, ὁ Milton Friedman ἐξέθεσε τὴν ἄποψιν : «...Ἡ θεωρία δέον νὰ κρίνεται ἐκ τῆς ἱκανότητος αὐτῆς ὅπως προβλέπη τὴν τάξιν τῶν φαινομένων, ἅτινα σκοπεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ». Ἄλλαχοῦ γράφει ὁ ἴδιος ἐπίσης : «Μία θεωρία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοκιμασθῇ δι' ἀπ' εὐθείας συγκρίσεως τῶν ὑποθέσεων αὐτῆς μετὰ τῆς πραγματικότητος» (3). Σήμερον, οὐδεὶς ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἰδεολογικῆς ταύτης διαμάχης. Ἡ ἄποψις περὶ τοῦ «ρεαλισμοῦ τῶν ὑποθέσεων» ἐγκατελείφθη, χάριν τῆς ἀπόψεως περὶ τοῦ κριτηρίου τῆς

1) Lionel Robbins : *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science* (London, Macmillan, 1949), σσ. 121-2.

2) Paul Samuelson : *Foundations of Economic Analysis* (Cambridge, Mass. Harvard University Press), σ. 3.

3) Milton Friedman : *Essays in Positive Economics* (Chicago, The University of Chicago Press, 1953). Τὸ πρῶτον χωρίον εἰς σελ. 8 και τὸ δεύτερον εἰς σελ. 41.

«δυνάμεως προβλέψεως». «Σημαντική» θεωρία, βάσει τοῦ κριτηρίου τούτου, εἶναι ἡ θεωρία, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπορριφθῆ διὰ συσχετισμοῦ αὐτῆς πρὸς τὰ ἐμπειρικά δεδομένα. Ἀκριβέστερον, ὑποθέσεις περιλαμβανόμεναι εἰς τὴν θεωρίαν, δεόν νὰ δύνανται (κατ' ἄρχήν) νὰ ἀπορρίπτονται ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰ ἐμπειρικά δεδομένα⁴⁾.

Ἐὰν αἱ προβλέψεις, αἱ περιεχόμεναι εἰς τὰς ὑποθέσεις, δὲν ἀποδειχθοῦν λανθασμένα ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας, δύνανται νὰ υἰοθετηθοῦν ὑπὸ τοῦ οικονομολόγου, ἀλλὰ μόνον κατὰ τρόπον δοκιμαστικόν. Τοῦτο δέ, διότι εἶναι πάντοτε δυνατὸν νὰ ἀπορριφθοῦν διὰ συσχετισμοῦ αὐτῶν πρὸς νεώτερα ἐμπειρικά δεδομένα. Συνήθως τὰ θεωρήματα ἢ αἱ ὑποθέσεις αὗται καλοῦνται «λειτουργικῶς σημαντικά». Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος δὲν εἶναι τυχαῖος, ἀλλ' ἀποκαλύπτει τὴν «λειτουργικὴν» ἀντιμετώπισιν τοῦ ζητήματος⁵⁾. Ἡ εἰσαγωγή τοῦ *λειτουργισμοῦ* εἰς τὴν οικονομικὴν ἀνάλυσιν ἐθεωρήθη ὑπὸ τινων ὡς σημεῖον ὠριμάνσεως τῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης. Ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ δειχθῆ, ὅτι λειτουργικῶς σημαντικά ὑποθέσεις δύνανται νὰ διατυπωθοῦν καὶ εἰς τὴν οικονομικὴν ἐπιστήμην, θὰ ἦτο τότε λογικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη πρέπει νὰ λάβῃ τὴν θέσιν τῆς παραπλευρῶς τῆς Φυσικῆς, τῆς Χημείας καὶ τῶν λοιπῶν «προηγμένων» ἐπιστημῶν.

Ἡ ἐν προκειμένῳ ἄποψις ὑποστηρίζεται εὐρέως, ἀλλὰ, κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις, οὐχὶ μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος. Ἐπὶ πλέον, οἱ θεωρητικοὶ οικονομολόγοι, περιλαμβανομένων καὶ τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς λειτουργιστικῆς ἀπόψεως, δὲν δεικνύουν ἐν τῇ πράξει ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον πρὸς διατύπωσιν λειτουργικῶς σημαντικῶν θεωριῶν. Εἰς τὴν πραγματικότητα, ἐξακολουθοῦμεν νὰ κατασκευάζωμεν μᾶλλον τυπικὰ καὶ ἀτελῶς ἐρμηνευόμενα «ὑποδείγματα», παρὰ πλήρως καθοριζόμενας (ἢ ἐρμηνευόμενας) «θεωρίας», αἵτινες θὰ ἠδύναντο (ἔστω καὶ κατ' ἄρχήν) νὰ ἀπορριφθοῦν, κατόπιν συσχέτισεως τῶν πρὸς τὰ ἐμπειρικά δεδομένα. Αἱ πράξεις μας διαφεύδουν τοὺς λόγους μας.

Εἰς τὸ βιβλίον μας «Ἡ οικονομικὴ ὡς ἐπιστήμη»⁶⁾ ἐπιχειροῦμεν νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι τοῦτο πράγματι συμβαίνει. Τὰ συμπεράσματά μας εἰς μὴ αὐστηρὰν διατύπωσιν, θὰ ἠδύναντο νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἀκολούθως:

1. Ὁξεῖα διάκρισις μεταξὺ τῶν ὑποθέσεων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀπορρεόντων θεωρημάτων κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Robbins ἐναντι Friedman, δύναται νὰ διατυπωθῆ ἐπωφελῶς μόνον εἰς τὸ ἐπαγωγικόν, τυπικὸν πεδίον. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐμπειρίας ἐπὶ τῆς θεωρίας, ἡ ὡς ἄνω διάκρισις τείνει νὰ συσκοτίσῃ μᾶλλον παρὰ νὰ διαφωτίσῃ τὰ πράγματα. Αἱ ἐμπειρικαὶ ἀποδείξεις, αἵτινες ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἐπιβεβαίωσιν ἢ ἀπόρριψιν μιᾶς θεωρίας, δύ-

4) P. Samuelson, ἔ. ἀ., σ. 4.

5) Βλ. P. W. Bridgman: *The Logic of Modern Physics*. (New York, Macmillan, 1927), διὰ τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἔννοιαι τοῦ «λειτουργισμοῦ» (operationalism).

6) *Economics as a Science* (New York and Philadelphia, J. B. Lippincott Co, 1958), ὅπερ μετεφράσθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς κ. Ἀποστόλου Ἀ. Λάζαρη, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ οικονομικὴ ὡς ἐπιστήμη» (Ἀθῆναι, ἔκδοσις Γραφείου Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς, 1960).

ναι να επηρεάσουν όλα τα πεδία, από τας υποθέσεις έως τα τελικώς εξαγόμενα θεωρήματα.

2. Οί θεωρητικοί Οικονομολόγοι ασχολούνται συνήθως με την κατασκευήν υποδειγμάτων και ουχί θεωριών. Τα υποδείγματα διαφέρουν από τας θεωρίας εις έν σημαντικόν σημείον. Εις τὰ υποδείγματα ή τάξις τών φαινομένων, τὰ όποια ζητούμεν να εξηγήσωμεν—δηλαδή ό σχετικός κοινωνικός χώρος—δέν χαρακτηρίζεται έπαρκώς. Το αντίθετον συμβαίνει εις την θεωρίαν. Μία ένδιαφέρουσα συνέπεια του γεγονότος αυτού είναι, ότι αί υποθέσεις τών υποδειγμάτων δύνανται μόνον να έπιβεβαιωθούν και ουδέποτε να άπορριφθούν δι' άναφοράς αυτών εις τὰ έμπειρικά δεδομένα.

3. 'Η είσαγωγή τών «παραμέτρων μετατροπής» εις τινα θεωρίαν, μετατρέπει την θεωρίαν εις υποδειγμα, με τας άνωτέρω περιγραφείσας συνεπείας. 'Η εύρεία συνεπώς χρησιμοποίησις παραμέτρων μετατροπής, καθιστά σαφές ότι οί οικονομολόγοι εργάζονται κυρίως με υποδείγματα και ουχί με θεωρίας.

4. Καί έάν άκόμη δεχθώμεν, ότι οί οικονομολόγοι προσπαθούν να κατασκευάσουν θεωρίας μάλλον, παρά υποδείγματα, υπό την έννοιαν ότι προσπαθούν να χαρακτηρίσουν έπαρκώς την σχετικήν τάξιν τών φαινομένων, δέον ώσαύτως να δεχθώμεν ότι αυτό τó όποϊον προκύπτει είναι μία *βασική* θεωρία, τουτέστι μία θεωρία, εις την όποϊαν δίδεται βασική άλλ' άτελής έρμηνεία. 'Η έρμηνεία είναι άτελής υπό την έννοιαν, ότι αί κατάλληλοι έμπειρικοί δοκιμαί δέν δύνανται να διεξαχθούν παρά μόνον κατόπιν ειδικωτέρων διευκρινήσεων. 'Εάν κατορθώσωμεν να συμπληρώσωμεν την έρμηνείαν, έπιτυγχάνομεν μίαν *έπληξημένην* θεωρίαν. Σημειωτέον, ότι εις έκάστην βασικήν θεωρίαν αντιστοιχοῦν *πολλοί* έπληξημένοι θεωρίαί. Αί έν λόγω θεωρίαί θα ήδύναντο να άπορριφθούν έν άναφορά προς έμπειρικά δεδομένα, υπό την έννοιαν τών Samuelson και Friedman. 'Αλλά διά να άπορρίψωμεν την βασικήν θεωρίαν, έπιβάλλεται να άπορρίψωμεν έπίσης και πᾶσαν έπληξημένην θεωρίαν αντιστοιχοῦσαν εις αυτήν. 'Ενταῦθα άνακύπτει τó έρώτημα έάν ύφίσταται άποτελεσματική διαδικασία διά μίαν τοιαύτην προσπάθειαν. Τοῦτο έξαρτάται εκ τών χαρακτηριστικῶν τῆς τάξεως τών έπιτρεπτῶν έρμηνειῶν, αίτινες έπαυζάνουν την βασικήν θεωρίαν. 'Εάν ή τάξις αυτή είναι άπειρος και δέν δύναται να μερισθῆ καθ' ώρισμένον τρόπον, δέν είναι δυνατόν να όρισθῆ μία τοιαύτη άποτελεσματική διαδικασία. Συνεπώς, είναι ούσιώδες να χαρακτηρισθῆ έπαρκώς υπό του θεωρητικού ή τάξις τών έπιτρεπτῶν έρμηνειῶν, καθόσον άλλως τó άποτέλεσμα θα είναι μία άτελῶς έρμηνευομένη θεωρία, ήτοι μία θεωρία, ή όποία δέν δύναται να ύποβληθῆ εις οίονδήποτε έμπειρικόν έλεγχον. Εις τó προμνησθέν βιβλίον μας, ύποστηρίζεται ή άποψις ότι ή κατάσταση αυτή είναι πράγματι τυπική εις τρέχουσαν πρακτικήν τῆς οικονομικῆς έπιστήμης.

5. Δέν άρνούμεθα την δυνατότητα τῆς κατασκευῆς θεωρίας δυναμένης να άπορριφθῆ έν άναφορά προς τὰ έμπειρικά δεδομένα. 'Εν τούτοις, ή εργασία ή όποία δέον να συντελεσθῆ πρό τῆς δημιουργίας μιᾶς τοιαύτης θεωρίας, είναι δυσχερής, δυσχερεστέρα άφ' ό,τι γενικώς φαντάζονται οί όπαδοί του λειτουργισμοῦ. 'Εν όψει τών τεραστίων δυσχερειῶν, αίτινες εύρίσκονται εις τόν δρό-

μον μας, είναι σκόπιμον νὰ δεχθῶμεν τὴν πρακτικὴν μας ὡς ἔχει. Ἡ πρακτικὴ αὕτη χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν κατασκευὴν γενικῶν, εὐκάμπτων ἑρμηνευτικῶν σχημάτων με οὐσιώδη εὐριστικὴν ἀξίαν. Αἱ ἐν λόγῳ κατασκευαὶ εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν ὡς «σημαντικά», προϋποτιθεμένου ὅτι ἐκλέγομεν ἐν κριτήριον εὐρύτερον καὶ καταλληλότερον ἀπὸ τὸ κριτήριον Bridgman. Κατὰ συνέπειαν, δὲν ὑφίσταται λόγος νὰ ἐντρεπώμεθα ἐπειδὴ αἱ θεωρητικά μας κατασκευαὶ δὲν πληροῦν ὠρισμένας αὐθαιρέτους προϋποθέσεις, τὰς ὁποίας υἱοθετήσαμεν, εἰς τὴν σπουδὴν μας νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη ἔχει ὠριμάσει. Ἡ ἐμπειρικὴ σημαντικότης κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Samuelson, συνιστᾷ μᾶλλον ἐν πρόγραμμα ἐρεύνης, παρὰ τετελεσμένον γεγονός. Δέον νὰ λυθοῦν πολλὰ καὶ δυσχερῆ προβλήματα προτοῦ φθάσωμεν νὰ ὀμιλῶμεν περὶ νίκης. Κατὰ δὲ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκτελέσεως ἐνὸς τοιοῦτου προγράμματος ἐρεύνης, ἐνδέχεται ἡ οἰκονομικὴ θεωρία νὰ ὑποστῇ ριζικὰς μεταβολάς.